

3. Комаров, В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України [Текст] / В. В. Комаров. — Х. : Право, 2012. — 624 с.
4. Το Σύνταγμα της Ελλάδος: σύγχρονη νομοθεσία. – Αθήνα-Θεσσαλονίκη.: Εκδοσεις Σακκουλα, 2008. – 129 с.
5. Καλάβρος Κ. Κωδικός πολιτικής δικονομίας (με την νομολογία της ολομελίας του Αρείου Πάγου από το 1971 μέχρι και το Μάρτιο 2012). / Καλάβρος Κ., Σταματόπουλος Σ. – Αθήνα-Θεσσαλονίκη.: Εκδοσεις Σακκουλα, 2012. – 725 с.

Ізарова Ірина Олександрівна,

*д.ю.н., доцент, доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
irina.izarova@gmail.com*

РЕФОРМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: 1991-2017

Постановка проблеми.

Сучасні зміни в парадигмі суспільного розвитку зумовили нове бачення феномену права та ролі держави. Ці перетворення супроводжуються законодавчими реформами, які торкнулися й цивільного процесу, адже кожна легітимна влада прагне забезпечити найбільш ефективний порядок здійснення правосуддя задля вирішення спорів між громадянами цієї держави, забезпечення нормального функціонування судової влади.

Упродовж часу, що минув з проголошення незалежності України в 1991 р., відбулося кілька реформ цивільного процесуального законодавства. ЦПК УРСР був схвалений 18 липня 1963 р. і діяв до 2005 р., коли набрав чинності новий ЦПК України 2004 р., підготовка якого стала одним з перших кроків незалежної української влади. Сьогодні ми обговорюємо останню реформу цивільного процесуального законодавства, яку я умовно називаю «ЦПК 2017 р.», але фактично йде мова про тільки про зміни до ЦПК 2004 р., який діє і досі.

Підготовка кожного цивільного процесуального кодексу символізує перехід до концептуально нових засад здійснення правосуддя. Саме в цих

актах відображається державна політика й загальні уявлення про порядок здійснення правосуддя в цивільних справах, відзеркалюються конституційні засади здійснення правосуддя. І наші очікування сьогодні пов'язані зі зміною ролі правосуддя в суспільних відносинах. До чинного ЦПК України впродовж часу його чинності вносилися зміни 69 разів, зокрема 22 рази протягом 2014–2017 рр. Істотні трансформації, що відбуваються в українському суспільстві, активізація євроінтеграційного процесу та прагнення до забезпечення високих європейських стандартів здійснення правосуддя зумовили необхідність комплексного реформування цивільного процесуального законодавства, проект якого і став об'єктом нашого дослідження.

Основні результати дослідження.

У 2014 р. між Україною та ЄС було підписано Угоду про Асоціацію [1] (далі – Угода), положеннями якої визначено розвиток співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки, зокрема активізацію судового співробітництва в цивільних справах. Положеннями Угоди було визначено пріоритетні напрями співробітництва з метою зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості й боротьби з корупцією.

Першим кроком до зближення українського законодавства з європейським стало схвалення Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.[2] (далі – Стратегія). *Законом «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02 червня 2016 р.*[3] було продовжено реформування судової системи України, внесено істотні зміни до організації судової влади, запроваджено триланкову судову систему тощо.

Зазначене зумовило необхідність переходу до наступного етапу реформ – змін процесуального законодавства. *Законопроект про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232* [4] (далі – *Проект ЦПК 2017 р. або Проект*) був внесений Президентом України до Верховної Ради України 23 березня 2017 р. Метою законопроекту було визначено нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді.

Ми підготували порівняльну таблицю, в якій відобразили структуру проектів та кодексів, які діяли в Україні, та проекту ЦПК 2017 р., а також показали найбільш значущі зміни як, зокрема, закріплення наказного провадження, зміну завдання цивільного судочинства та провадження з розгляду дрібних спорів.

Таблиця 1. Порівняння проектів ЦПК та ЦПК УРСР 1963 р., ЦПК 2004 р.

ЦПК УРСР 1963 р., станом на 24 серпня 1991 р.	ЦПК України 1963 р. станом на 1 вересня 2005 р.	Проект ЦПК України 2004 р.	ЦПК України 2004 р. станом на 26 квітня 2017 р. (останні зміни)	Проект ЦПК України 2017 р.	ЦПК 2017 р.
Розділ I. Загальні положення: основні положення; склад суду, відводи; підвідомчість цивільних справ судам; докази; судові витрати; судові штрафи; процесуальні строки; судові виклики і повідомлення;	Розділ I. Загальні положення: основні положення; склад суду, відводи; підвідомчість цивільних справ судам; докази; запобіжні заходи; судові витрати; судові штрафи; процесуальні строки; судові виклики і повідомлення; Розділ II.	Розділ I. Загальні положення: основні положення; склад суду, відводи; підвідомчість; особи, які беруть участь у справі; інші учасники судового процесу; докази; процесуальні строки; судові виклики і повідомлення; судові витрати; заходи процесуальної	Розділ I. Загальні положення: основні положення; цивільна юрисдикція; склад суду, відводи; учасники цивільного процесу: особи, які беруть участь у справі, інші учасники цивільного процесу; докази; процесуальні строки; судові виклики і повідомлення; судові витрати; заходи процесуального примусу.	Розділ I. Загальні положення: основні положення; цивільна юрисдикція (предметна та суб'єктна юрисдикція, інстанційна юрисдикція, територіальна юрисдикція (підсудність)) склад суду, відводи, учасники судового процесу (учасники справи, представники, інші учасники судового процесу) докази та доказування (основні положення про докази, показання свідків, письмові докази, речові докази, електронні докази, висновок експерта, висновок експерта в галузі права, забезпечення доказів) процесуальні строки, судові виклики і повідомлення, судові витрати, заходи процесуального примусу,	

20

Таблиця 1. Порівняння проектів ЦПК та ЦПК УРСР 1963 р., ЦПК 2004 р. (продовження)

Розділ II. Особи, які беруть участь у справі; їх права і обов'язки: загальні положення, сторони, треті особи, представництво в суді, повноваження прокурора в процесі (назва глави в редакції від 15 грудня 1992 р.), участь органів державного управління, профспілок, підприємств, установ, організацій та окремих громадян, які захищають права інших осіб	Особи, які беруть участь у справі; їх права і обов'язки: загальні положення, сторони, треті особи, представництво в суді, участь у процесі прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та осіб, яким законом надано право захищати права і свободи інших осіб	відповідальності		забезпечення позову	
--	--	-------------------------	--	----------------------------	--

21

Таблиця 1. Порівняння проектів ЦПК та ЦПК УРСР 1963 р., ЦПК 2004 р. (продовження)

ЦПК УРСР 1963 р., станом на 24 серпня 1991 р.	ЦПК України 1963 р. станом на 1 вересня 2005 р.	Проект ЦПК України 2004 р.	ЦПК України 2004 р. станом на 26 квітня 2017 р.	Проект ЦПК України 2017 р.	ЦПК 2017 р.
Розділ III. Провадження справ у суді першої інстанції: А. Позовне провадження: підсудність, пред'явлення позову, зустрічний позов, підготовка цивільних справ до судового розгляду; забезпечення позову; судовий розгляд; протоколи; рішення суду; негайне виконання судових рішень; зупинення провадження у справі, закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, набрання рішенням суду законної сили; ухвали суду першої інстанції; ...	Розділ III. Провадження справ у суді першої інстанції: А. Позовне провадження: підсудність, пред'явлення позову, зустрічний позов, підготовка цивільних справ до судового розгляду; забезпечення позову; судовий розгляд; фіксування судового процесу та протоколи; рішення суду; негайне виконання судових рішень; зупинення провадження у справі, закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, набрання рішенням суду законної сили; ухвали суду першої інстанції;	Розділ II. Провадження справ у суді першої інстанції: А. Наказове провадження: судовий наказ, Б. Позовне провадження: підсудність, пред'явлення позову та порушення справи, провадження у справі до судового розгляду, забезпечення позову, судовий розгляд, судові рішення, негайне виконання судових рішень, набрання рішенням суду законної сили, зупинення провадження у справі, закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, заочне рішення, фіксування судового процесу,	Розділ II. Наказне провадження Розділ III. Позовне провадження: підсудність, пред'явлення позову, відкриття провадження у справі, провадження у справі до судового розгляду, судовий розгляд, фіксування цивільного процесу, зупинення і закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, судові рішення, заочний розгляд справи, особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування	Розділ II. Наказне провадження Розділ III. Позовне провадження: письмові заяви учасників справи (заяви по суті справи, заяви з процесуальних питань), відкриття провадження у справі, підготовче провадження, врегулювання спору за участю судді, відмова позивача від позову, мирова угода, розгляд справи по суті (загальні положення, відкриття розгляду справи по суті, з'ясування обставин справи та дослідження доказів, судові дебати та ухвалення рішення), фіксування судового процесу, зупинення і закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду, судові рішення, розгляд справи в порядку спрощеного провадження, заочний розгляд справи, особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування	

22

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПИ: РЕФОРМА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Таблиця 1. Порівняння проектів ЦПК та ЦПК УРСР 1963 р., ЦПК 2004 р. (продовження)

ЦПК УРСР 1963 р., станом на 24 серпня 1991 р.	ЦПК України 1963 р. станом на 1 вересня 2005 р.	Проект ЦПК України 2004 р.	ЦПК України 2004 р. станом на 26 квітня 2017 р. (останні зміни)	Проект ЦПК України 2017 р.	ЦПК 2017 р.
Б. Провадження по справах, що виникають з адміністративно-правових відносин: загальні положення, скарги на неправильності в списках виборців та в списках громадян, які мають право брати участь в референдумі В. Окреме провадження: загальні положення, визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним; визнання громадянина безвісно відсутнім чи оголошення його померлим; встановлення	Б. Провадження по справах, що виникають з адміністративно-правових відносин: загальні положення, скарги на неправильності в списках виборців та в списках громадян, які мають право брати участь в референдумі ... В. Окреме провадження : загальні положення, визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним; визнання	В. Окреме провадження: загальні положення, визнання фізичної особи обмежено дієздатною чи недієздатною; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; неправильно зазначених відомостей в активах записів цивільного стану; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі, оскарження нотаріальних дій або	Розділ IV. Окреме провадження: загальні положення, розгляд судових справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; розгляд судом справ про усиновлення; розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення; розгляд судом справ про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; розгляд судом справ про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; розгляд судом справ про визнання спадщини відчуженою;	Розділ IV. Окреме провадження: загальні положення, розгляд судових справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою; розгляд судом справ про усиновлення; розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення; розгляд судом справ про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; розгляд судом справ про передачу про втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; розгляд судом справ про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; розгляд судом справ про визнання спадщини відчуженою;	

23

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

Таблиця 1. Порівняння проектів ЦПК та ЦПК УРСР 1963 р., ЦПК 2004 р. (продовження)

неправильності запису в актах громадянського стану; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника; оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні	громадянина безвісно відсутнім чи оголошення його померлим; усиновлення дітей, які проживають на території України громадянами України та іноземними громадянами; встановлення неправильності запису в актах громадянського стану; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника; оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні	відмову в їх вчиненні; надання неповнолітньому повної дієздатності; визнання речей безхазайними; надання особі психіатричної допомоги примусово; про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу	нерухомої речі у комунальну власність; розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою; розгляд судом справ про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; розгляд судом справ про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; розгляд судом справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю щодо юридичних та фізичних осіб	розгляд судом справ про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; розгляд судом справ про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; розгляд судом справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю щодо юридичних та фізичних осіб
--	---	---	---	--

24

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПИ: РЕФОРМА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Таблиця 1. Порівняння проектів ЦПК та ЦПК УРСР 1963 р., ЦПК 2004 р. (продовження)

ЦПК УРСР 1963 р., станом на 24 серпня 1991 р.	ЦПК України 1963 р. станом на 1 вересня 2005 р.	Проект ЦПК України 2004 р.	ЦПК України 2004 р. станом на 26 квітня 2017 р. (останні зміни)	Проект ЦПК України 2017 р.	ЦПК 2017 р.
Розділ IV. Проведення справ у касаційній і наглядній інстанціях: касаційне оскарження рішення суду і внесення на нього касаційного подання прокурора (назва глави в редакції від 15 грудня 1992 р.); касаційне оскарження ухвали суду першої інстанції і внесення на нього окремого подання прокурора (назва глави в редакції від 15 грудня 1992 р.); перегляд у порядку судового нагляду рішень, ухвал і постанов суду, що набрали законної сили; перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов суду, що набрали законної сили	Розділ IV. Перегляд судових рішень: апеляційне провадження; касаційне провадження; перегляд рішень, ухвал, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими та винятковими обставинами	Розділ III. Перегляд судових рішень: апеляційне провадження; касаційне провадження; перегляд судових рішень Верховним Судом України в порядку повторної касації; перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал, що набрали законної сили.	Розділ V. Перегляд судових рішень: апеляційне провадження, касаційне провадження, перегляд судових рішень Верховним Судом України, провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами	Розділ V. Перегляд судових рішень: апеляційне провадження (<i>апеляційна скарга, відкриття апеляційного провадження, апеляційний розгляд</i>), касаційне провадження (<i>касаційна скарга, відкриття касаційного провадження, касаційний розгляд</i>), перегляд судових рішень за нововиявленими або винятковими обставинами	

25

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

Таблиця 1. Порівняння проектів ЦПК та ЦПК УРСР 1963 р., ЦПК 2004 р. (продовження)

ЦПК УРСР 1963 р., станом на 24 серпня 1991 р.	ЦПК України 1963 р. станом на 1 вересня 2005 р.	Проект ЦПК України 2004 р.	ЦПК України 2004 р. станом на 26 квітня 2017 р. (останні зміни)	Проект ЦПК України 2017 р.	ЦПК 2017 р.
Розділ V. Виконання судових рішень: загальні положення, звернення стягнення на майно громадян, звернення стягнення на будинки, звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), пенсію та стипендію боржника, стягнення зобов'язано виконати певні дії, поворот виконання,	Розділ V. Звернення судового рішення до виконання та поворот виконання: звернення судового рішення до виконання, поворот виконання	Розділ IV. Звернення судових рішень до виконання та поворот виконання (звернення судового рішення до виконання, змісту виконавчого листа, мирової угоди в процесі виконання, відстрочки і розстрочки виконання рішення, строки подання заяв, порядок вирішення питань про поворот виконання та особливості повороту виконання з окремих категорій справ тощо)	Розділ VI. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб) Розділ VII. Судовий контроль за виконанням судових рішень Розділ VII¹. Проведення у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів: Розділ VIII. Проведення у справах про оскарження рішень третейських судів, провадження у справах про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів Розділ VIII. Про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні: визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню, визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню	Розділ VI. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб) Розділ VII. Судовий контроль за виконанням судових рішень Розділ VIII. Проведення у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів Розділ IX. Визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів: визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню, визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, провадження у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів	

26

Таблиця 1. Порівняння проектів ЦПК та ЦПК УРСР 1963 р., ЦПК 2004 р. (закінчення)

ЦПК УРСР 1963 р., станом на 24 серпня 1991 р.	ЦПК України 1963 р. станом на 1 вересня 2005 р.	Проект ЦПК України 2004 р.	ЦПК України 2004 р. станом на 26 квітня 2017 р. (останні зміни)	Проект ЦПК України 2017 р.	ЦПК 2017 р.
		Розділ V. Відновлення втраченого судового провадження	Розділ IX. Відновлення втраченого судового провадження	Розділ X. Відновлення втраченого судового провадження	
Розділ VI. Цивільні процесуальні права іноземних громадян і осіб без громадянства. Позови до іноземних держав, судові доручення і рішення іноземних судів. Міжнародні договори (назва розділу в редакції від 23 січня 1981 р.)	Розділ VI. Цивільні процесуальні права іноземних громадян і осіб без громадянства. Позови до іноземних держав, судові доручення і рішення іноземних судів. Міжнародні договори	Розділ VI. Проведення у справах за участю іноземних осіб (пред'явлення позову до іноземної держави, виконання судових доручень іноземних судів і звернення судів України до іноземних судів, визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів, застосування правил міжнародних договорів)	Розділ X. Проведення у справах за участю іноземних осіб (...)	Розділ XI. Проведення у справах за участю іноземних осіб	
			Розділ XI. Прикінцеві та перехідні положення		
Всього 6 розділів, 50 глав, 428 статей	Всього 6 розділів, 50 глав, 428 статей	Всього 6 розділів, 43 глави ¹ , 422 статті	Всього одинадцять розділів, 419 статей ²	Всього одинадцять розділів, 503 статті ³	

27

¹У проекті ЦПК 2004 р. деякі розділи не мають своєї назви (наприклад, розділи IV та V називаються так само, як і глава, яка до нього входить), а в розділі II є поділ на структурні частини А, Б та В, крім відповідних глав, що до них входять.²У структурі проекту не передбачено наскрізних переліків глав, які нумеруються спочатку в кожному розділі. Так само і в проекті ЦПК 2017 р.³У структурі проекту ЦПК 2017 р. крім розділів і глав з'явилися параграфи.

У цілому варто позитивно оцінити підготовку та проект змін до ЦПК, в якому знайшли своє відображення останні досягнення науки цивільного процесуального права, затверджено загальні стандарти здійснення правосуддя, що застосовуються в інших європейських державах. Серед надзвичайно важливих і актуальних новел варто назвати запровадження принципу пропорційності цивільного процесу та процедури розгляду дрібних спорів, електронного судочинства та ін., що свідчить про неупинний рух України на шляху запровадження справді європейських стандартів правосуддя.

Серед усіх змін, які торкнулися цивільного процесу, на наше переконання, варто звернути увагу на провадження в суді першої інстанції, яке було піддано істотному оновленню. Їх можна охарактеризувати як реалізацію принципу пропорційності цивільного судочинства та ідеї ефективного захисту прав, закріпленої в Проекті ЦПК 2017 р. Потрібно одразу зауважити, що обрані способи в цілому дозволяють досягти удосконалення розгляду і вирішення справ.

У другій таблиці ми порівняли позовне провадження цивільного судочинства згідно з чинним ЦПК 2004 р. та запропонованим Проектом ЦПК 2017 р. На цій таблиці добре видно зміни порядку розгляду і вирішення справ у суді першої інстанції, на окремі з них хоча звернути особливу увагу.

По-перше, за новими правилами суд може розглянути справу в позовному провадженні в загальному та спрощеному порядку, останнє передбачене главою 10. Це новела Проекту, оскільки чинним ЦПК 2004 р. передбачено єдиний порядок розгляду справ позовного провадження. Виняток становить порядок розгляду справ про визнання необґрунтованими активів та їх витребування, який залишається окремою категорією справ позовного провадження і в Проекті. Отже, Проектом передбачено два варіанти розгляду спорів – загальний та спрощений, що дозволяє досягти ефективного захисту тих прав, які можна віднести до малозначних. Використаний термін «малозначні» доволі специфічний, оскільки значення справи для заявника не залежить від його ціни або складності розгляду і навряд чи варто ділити справи на значні та малозначні. Але сутність цього явища зрозуміла. Питання викликає розміщення в кодексі положення про порядок та підстави визначення таких справ – це ст. 61, яка називається «Особи, які можуть бути представниками», в ч. 3 якої зазначено, що це справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового

мінімуму для працездатних осіб. Отже, це можуть бути будь-які справи з ціною позову до 842 000 грн (29 000 євро), якщо для них не встановлено загальний порядок розгляду (ч. 4 ст. 275 глави 10 «Розгляд справи у порядку спрощеного провадження»).

По-друге, змінився загальний порядок розгляду справ у позовному провадженні і передбачено обмін сторін і інших учасників справи письмовими заявами (глава 1 «Письмові заяви учасників справи»). Назва цієї глави викликає питання з огляду на те, що, відповідно до ст. 183 заяви, клопотання і заперечення з процесуальних питань подаються в письмовій або усній формі, при цьому заяви і клопотання подаються тільки в письмовій формі у випадках, визначених цим Кодексом. Отже, мова фактично йде не тільки про письмові заяви учасників справи, як це визначено назвою глави 1, але й про усні, що свідчить про те, що назву глави можна було б визначити як «Заяви учасників справи».

У цілому зазначену ідею можна назвати подальшим розвитком балансу між усною та письмовою формою здійснення процесуальних дій, яка бере свій початок ще з часів римського права. У ч. 1 ст. 175 Проекту закріплене положення про те, що «при розгляді справи судом у порядку позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи, визначених цим Кодексом». Отже, для здійснення процесуальних дій, які за чинним ЦПК могли бути вчинені усно, визначена письмова форма. Такі зміни не можна охарактеризувати як звуження або зменшення гарантій прав учасників процесу, зокрема щодо заяв про зміну позовних вимог або заперечень, які повинні бути викладені в письмовому вигляді для забезпечення доступності для всіх учасників процесу та суду.

Водночас поширення такого правила на пояснення та міркування учасників справи виглядає трошки занадто заформалізованим, оскільки учасники справи можуть їх надавати або видавати впродовж усього судового розгляду, зокрема під час дослідження доказів (так, відповідно до ч. 1 ст. 217, учасники судового процесу дають пояснення стоячи; згідно із ч. 2 ст. 228, у вступному слові учасники справи в усній формі дають необхідні пояснення; відповідно до ч. 5 ст. 230, учасники справи можуть давати свої пояснення з приводу дослідження доказів тощо). Не зовсім зрозуміло також, як діяти суду в разі необхідності дачі особистих пояснень особою, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності (п. 5 ч. 2 ст. 224). Ймовірно, краще було б відмежувати усні пояснення від заяви та клопотань, які надаються в письмовому вигляді згідно з вимогами

Таблиця 2. Порівняння позовного провадження цивільного судочинства за ЦПК 2004 р. та Проектом ЦПК 2017 р.

ЦПК України 2004 р. Станом на 1 липня 2017 р.	Проект ЦПК 2017 р.
<p>Розділ III. Позовне провадження</p> <p>Єдиний порядок:</p> <p>1) пред'явлення позову і відкриття провадження у справі:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відкрито провадження; - заяву залишено без руху; - повернено; - відмовлено у відкритті провадження; <p>2) провадження у справі до судового розгляду:</p> <p>Основною метою є з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи або підготовки справи до розгляду, зокрема,</p> <p>відповідно до ч. 6 ст. 130, суд:</p> <ul style="list-style-type: none"> - уточнює позовні вимоги або заперечення проти позову; - вирішує питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; - визначає факти, які необхідно встановити для вирішення спору і які з них визнаються кожною стороною, а які підлягають доказуванню; - з'ясовує, які докази подані чи подаються на попередньому судовому засіданні кожною стороною для обґрунтування своїх доводів чи заперечень щодо невизнаних обставин; - за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про витребування доказів та виклик свідків, про проведення експертизи, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача, особи, яка надає правову допомогу, або про судові доручення щодо збирання доказів; - у невідкладних випадках проводить огляд на місці, огляд письмових і речових доказів; - за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про вжиття заходів забезпечення позову; - вчиняє інші дії, необхідні для підготовки 	<p>Розділ III. Позовне провадження</p> <p>1. Загальний порядок:</p> <p>1) відкриття провадження шляхом пред'явлення позову:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відкрито провадження загальне або спрощене; - заяву залишено без руху; - заяву повернено; - відмовлено у відкритті провадження; <p>2) підготовче провадження:</p> <ul style="list-style-type: none"> - залишення позовної заяви без розгляду; - закриття провадження у справі; - закінчення підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті. <p>Основним завданням цього провадження є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу; - з'ясування заперечень проти позовних вимог; - визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та збирання відповідних доказів; - вирішення відводів; - визначення порядку розгляду справи; - вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті. <p>3) врегулювання спору за участю судді:</p> <p>Згідно з ч. 1 ст. 202 проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Про проведення відповідно до ст. 203 суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі.</p> <p>Припинення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; - у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді; - за ініціативою судді у разі затягування

Таблиця 2. Порівняння позовного провадження цивільного судочинства за ЦПК 2004 р. та Проектом ЦПК 2017 р. (закінчення)

<p>справи до судового розгляду; - визначає час і місце судового розгляду.</p> <p>При цьому відповідно до с. 7 ст. 130 попереднє судове засідання не є обов'язковим.</p> <p>3) судовий розгляд: - відкриття судового засідання; - розгляд справи по суті, з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами; - судові дебати; - ухвалення та проголошення рішення.</p>	<p>врегулювання спору будь-якою із сторін; - у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.</p> <p>4) розгляд справи по суті: - відкриття розгляду справи по суті і судового засідання; - з'ясування обставин справи та дослідження доказів; - судові дебати та ухвалення рішення.</p> <p>2. Спрощений порядок Глава 10. Розгляд справи у порядку спрощеного провадження Ч. 1 ст. 275 це справи: 1) визнані судом малозначними; 2) що виникають з трудових відносин.</p> <p>Порядок: 1) відкриття провадження і вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного провадження; 2) розгляд справи по суті без повідомлення сторін або за їх участі за їх клопотанням і ухвалення рішення</p> <p>Ст. 279 визначено особливості подання заяв по суті справ у спрощеному позовному провадженні</p>
--	---

кодексу або суду, та чітко визначити в нормі статті документи, які повинні надаватися в письмовому вигляді, а не зазначати про їх можливий зміст.

Відповідно до ч. 4 ст. 175, подання заяв по суті справи є правом учасників справи, а суд може зобов'язати тільки державний орган або орган місцевого самоврядування подати заяву по суті справи. Водночас не зовсім

зрозуміло, як буде суд розглядати заперечення відповідача, висловлені в усній формі в судовому засіданні, адже навряд чи можна буде обмежити його право бути почутим у суді, оскільки він є особливим учасником справи.

По-третє, це зміни, що торкнулися назви і змісту підготовчого провадження (за чинним ЦПК України – провадження у справі до судового розгляду). Це стосується переліку процесуальних дій суду і учасників процесу, які вони повинні здійснити перед судовим розглядом справи. Зміни стосуються передусім вирішення питання про порядок розгляду справи – загальний або спрощений, а також можливості врегулювати спір за участі судді до судового розгляду справи.

І останнє, четверте, на що ми б хотіли звернути увагу, – це порядок врегулювання спору суддею, передбачений главою 4. Його не можна охарактеризувати як новелу, оскільки за чинним ЦПК основним завданням провадження до судового розгляду є з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду, зокрема шляхом укладення мирової угоди. Але особливостей його реалізації передбачено не було, застосовувалися положення ст. 175, якими було визначено загальний порядок укладення мирової угоди на будь-якій стадії цивільного процесу. У Проекті це положення отримало подальший розвиток – визначено підстави, порядок та, основне, наслідки, до яких може привести така процедура врегулювання спору за участі судді. Потрібно охарактеризувати подібні зміни позитивно, хоча під час їх реалізації виникне багато питань.

Висновки. Позитивно оцінюючи Проект у цілому, варто звернути увагу на певні недоліки та зробити пропозиції щодо його вдосконалення. Якщо говорити про вади Проекту, то, по-перше, ідеться проблеми застосування поняттєво-категоріального апарату науки цивільного процесуального права, що ведуть до непорозумінь під час застосування норм ЦПК. По-друге, про проблеми визначення структури кодексу і критеріїв диференціації проваджень цивільного судочинства, зокрема в суді першої інстанції. І третя, остання, проблема так званої «електрифікації» цивільного судочинства – застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій для полегшення доступу до правосуддя, пришвидшення розгляду справ і скорочення витрат учасників процесу та суду.

1. Поняттєво-категоріальний апарат цивільного процесуального права і законодавства України

Поняття та категорії є невід'ємною і важливою частиною кожної науки. Вони є змістовними, предметними образами, які відтворюють у мисленні (ідеально) об'єктивну сутність реальних процесів правової діяльності і відносин, що існують у ній, і виражають специфічну правову якісну визначеність цих процесів

та явищ¹. Проблема уніфікації та застосування єдиних підходів до тлумачення понять надзвичайно важлива й актуальна для всіх проектів і ЦПК України.

У Проекті ЦПК 2017 р. йдеться про такі терміни, визначення яких може викликати певні дискусії не тільки серед науковців, але і створити проблеми у практичному застосуванні, зокрема:

- «учасники судового процесу» та «учасники справи» (по тексту кодексу застосовуються не зовсім коректно, наприклад, у ч. 1 ст. 45 «учасники судового процесу та їх представники...»);
- «письмове провадження» (ч. 14 ст. 7);
- «відмова у розгляді справи» (ч. 10 ст. 10 «забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини», хоча в ч. 5 ст. 275 йдеться тільки про повноваження суду відмовити у розгляді справи за правилами спрощеного провадження);
- «досудове врегулювання спору» (ст. 17 та ін.) тощо.

Цю проблему можна було б вирішити шляхом визначення в одній зі статей ЦПК основних понять, які використовуються в акті. Такий підхід застосовується в численних законах і кодексах України, зокрема в Законі України «Про міжнародне приватне право», а також у законодавстві ЄС.

2. Структура ЦПК і диференціація проваджень цивільного судочинства

По-перше, здається логічним виділити окремо розділ, присвячений питанням провадження в суді першої інстанції, де передбачено:

1. Загальне позовне провадження.
  2. Спрощене позовне провадження.
  3. Врегулювання спору за участі судді.
  4. Заочне провадження.
  5. Особливості розгляду окремих категорій справ, серед яких:
- провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування;
  - провадження з оскарження дій виконавця судового рішення;
  - визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів (ст. 465 Проекту);

---

¹ Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А. М. Васильев. – Москва : Юрид. лит., 1976. – 264 с.

- відновлення втраченого судового провадження (заява подається до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції);
- провадження з іноземним елементом.

По-друге, варто виокремити із судового юрисдикції справи, в яких він здійснює охорону прав, а не захист. Це стосується справ окремого провадження, в яких здійснюється охорона, а не захист прав.

3. Електронне судочинство в цивільному процесі: динамічні стандартизовані форми процесуальних документів

Питання про застосування інформаційно-комунікаційних технологій у судовій діяльності надзвичайно актуальне, оскільки вони дають змогу зекономити час і кошти, що витрачаються на розгляд справи судом і учасниками процесу. Серед запропонованих новел варто вітати пропозиції про запровадження електронного судочинства, зокрема таких новацій, як електронний цифровий підпис судді, електронні адреси учасників процесу, виконавчі листи в електронній формі, матеріали судової справи в електронній формі, протокол в електронній формі, електронні докази, подання заяви про видачу судового наказу в електронній формі, викладення судових рішень в електронній формі та ін.

Водночас варто скористатися досвідом ЄС із застосування динамічних стандартизованих форм процесуальних документів, що може значно полегшити доступ до правосуддя та скоротити витрати часу та коштів. Такі форми дозволяють за наявності певного переліку варіантів можливих відповідей підготувати та подати в електронній формі до суду необхідні документи, отримати відповідь та судові рішення. Прикладом такого документа можуть служити заява про видачу Європейського судового наказу, а також Європейський судовий наказ та інші [5]. Такі вимоги висуває до України МВФ у Меморандумі про економічну та фінансову політику [6].

З огляду на це, ми пропонуємо доповнити Проект та передбачити стандартизовані динамічні форми для комунікації між судом та учасниками:

- у спрощеному позовному провадженні:
  - 1) заява про звернення до суду;
  - 2) ухвала суду про залишення заяви без руху та надання строку на виправлення недоліків;
  - 3) ухвала суду про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі;
  - 4) рішення суду;
- у наказному провадженні:
  - 1) заява про видачу судового наказу;
  - 2) ухвала суду про видачу судового наказу або відмову в задоволенні заяви;

- заяви та рішення суду в таких провадженнях (про визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню, про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, про провадження у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів);
- а також такі процесуальні документи, як заява про забезпечення позову, судові доручення, заява про виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні, заява про ухвалення додаткового рішення суду, заява про роз'яснення судового рішення.

Література:

1. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).
2. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
3. Закон про судоустрій і статус суддів № 1402-VIII від 02 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59259.
4. Закон про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23 березня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
5. Меморандум про економічну та фінансову політику, укладеного між Україною та Міжнародним валютним фондом 21 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20163929>.